

17. Steininger, A. Literatur und Politik in der Sowjetunion nach Stalins Tod / A. Steininger. – Wiesbaden: Harrassowitz, 1965. – 236 S.
18. Колчина, А. С. Радио Свобода в 50–70-е годы XX века: поиск форм пропаганды в период холодной войны / А. С. Колчина // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10, Журналистика. – 2010. – № 3. – С. 103–116.

**АСАБЛІВАСЦІ РАЗВІЦЦЯ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ І  
АСВЕТЫ  
FEATURES OF DEVELOPMENT OF BELARUSIAN CULTURE  
AND EDUCATION**

Баранава Ала Савічна  
Мінск, Беларусь

Ключавыя словы: культура, асвета, беларуская асвета, асветнікі, асветніцкая дзейнасць

Рэзюмэ: У артыкуле прааналізаваны асаблівасці развіцця беларускай культуры і асветы, адлюстравана роля асветнікаў і гістарычных асоб у працэсе станаўлення і развіцця беларускай культуры, асветы і адукацыі

Keywords: culture, education, the Belarusian education, educators, outreach

Summary: The article analyzes the features of the development of the Belarusian culture and education, the role of educators is reflected and historical figures in the process of formation and development of Belarusian culture, education and awareness

Развіццё беларускай асветы залежала ад палітычна-эканамічных умоў і дзейнасці асветнікаў, гістарычных асоб, якія садзейнічалі развіццю асветы і культуры. На стан асветы ў Тураве уплывала дзейнасць Кірылы Тураўскага, які з'яўляецца прыкладам аратарскага майстэрства. Пропаведзі Кірылы Тураўскага мелі цесную сувязь з навукай, таму што былі перасыпаны багатым запасам навуковасці. Вялікае значэнне мела асветніцкая дзейнасць Ефрасінні Полацкай, якая прысвяціла сябе перапісванню кніг, заснавала жаночы манастыр поблізу Полацка, мужчынскі Багародзіцкі манастыр для падрыхтоўкі свяшчэннаслужыцеляў.

Аналіз дзейнасці Адукацыйнай камісіі, г.зн. Міністэрства народнай адукацыі, якое, як сцвярджае М.В.Доўнар-Запольскі, па часе было першым у Еўропе [2, ст.254], даў магчымасць М.В.Доўнару-Запольскаму паказаць станоўчую роль беларусаў, прадстаўнікоў ідэі самастойнасці Літоўскай Русі. Гэтыя прадстаўнікі стаялі на чале школьнага руху. Гісторык паказвае значную ролю ў дзейнасці Адукацыйнай камісіі апошняга канцлера Вялікага княства Літоўскага, графа, вельмі адукаванага памешчыка Іяхіма Храбтовіча, які адзін з першых зрабіў палёгкі для сялян, а таксама літоўскага пісара, бліжэйшага памочніка Ігнація Патоцкага. Станоўчым ў дзейнасці Адукацыйнай камісіі з'яўляецца дэталёвае знаёмства са станам школ на месцах з дапамогай камандзіравання асобных візітатараў, стварэнне таварыства для выдання элементарных кніг, выяўленне фундушаў, г.зн.

маёнткаў, якія раней належалі езуітам, а потым перайшлі Камісіі на справы асветы, падрыхтоўка плана усёй школьнай справы ў Польшчы і Літве. Уся дзяржава была падзелена на навучальныя акругі. На Беларусі былі створаны Літоўская акруга з цэнтрам у Гродне, Руская – у Навагрудку і Палеская – у Брэсце. У кожнай акрузе былі акруговыя і падакруговыя школы. Да першага тыпу школ адносіліся шасцікласныя школы, якія, аднак, Адукацыйная камісія адкрыць не паспела. Камісія распрацавала праграму для навучання, мела мэтай стварыць чалавека і грамадзяніна. М.В.Доўнар-Запольскі сцвярджае той станоўчы факт, што вышэйшы тып школы меў энцыклапедычны характар навучання. Тут побач са звычайнымі школьнымі прадметамі (гісторыя моў, славеснасць і г.д.), выкладаліся такія навукі, як натуральнае права, мараль, эканомія, палітычнае права, гісторыя мастацтваў, рамяства, натуральная гісторыя, гігіена, земляробства, агародніцтва і г.д. М.В.Доўнар-Запольскі адзначае, што станоўчым было з'яўленне першых жаночых школ (у выглядзе асобных пансіёнаў). Ён адзначае, што недахопы дзейнасці Адукацыйнай камісіі былі звязаны з умовамі таго часу, з агульнымі тэндэнцыямі педагогікі 18 ст., якая рэфармавала школу пасля таго, як у ёй знік уплыў езуітаў. Негледзячы на тое, што Адукацыйная камісія праіснавала ў беларускіх абласцях нядоўга, М.В.Доўнар-Запольскі падкрэсліў станоўчыя вынікі яе дзейнасці: яна падняла школьнае пытанне, зацікавіла ім грамадства, уліла ў школу новыя прагрэсіўныя ідэі.

У працах М.В.Доўнара-Запольскага можна знайсці цікавыя думкі аб дзейнасці Віленскага ўніверсітэта, які быў адкрыты на месцы Віленскай акадэміі. Віленскаму ўніверсітэту былі дадзены шырокія правы тагачасных расійскіх ўніверсітэтаў. Статут Віленскага ўніверсітэта ва ўсім быў падобны да статута расійскіх ўніверсітэтаў з той, аднак, розніцай, што ў ім быў захаваны багаслоўскі факультэт і яму дадзена права распараджацца тымі маёнткамі, якія былі ахвяраваны Віленскай акадэміі, а таксама ўсімі езуіцкімі фондушамі, што забяспечвалі ў краі школьнае навучанне. Як станоўчы факт М.В.Доўнар-Запольскі адзначае пэўную аўтаномію Віленскага ўніверсітэта. У сувязі з аўтаноміяй ўніверсітэцкі савет меў права выбіраць прафесараў, дэканаў і рэктараў, меў свой суд, цэнзуру, друк. Ва ўніверсітэце былі наступныя факультэты: фізіка-матэматычных навук, медыцынскіх, маральна-палітычных (юрыдычных), славесных навук, багаслоўскі.

Віленскі ўніверсітэт меў вялікае значэнне для развіцця адукацыі, культуры, асветы. М.В. Доўнар-Запольскі адзначаў ролю гістарычных асоб у развіцці школьнай справы: А.Чартарыйскага, Ф. Чацкага, Я. Снядзецкага, Калантая, Страйноўскага. Галоўны кірунак усёй навучальнай справе ў акрузе задаваў яе папярэднік князь Адам Чартарыйскі. Гісторык адзначае, што князю належала толькі павярхоўнае і аддаленае кіраванне навучальнай справай. Значна большае значэнне меў знакамёты вучоны Фадзей Чацкі, візітатар валынскіх і кіеўскіх вучылішчаў. Буйны вучоны і грамадска-палітычны дзеяч Ф.Чацкі самастойна распараджаўся ў межах свайго візітатарства, яго праграма дзеянняў, яго ўплыў адбіліся на ўсім ходзе

навучальнай справы. Ён быў недастаткова дасведчаны ў педагагічнай справе, таму яго выдатным дарадчыкам быў былы рэктар Кракаўскага ўніверсітэта Калантай, які быў пісьменнікам з дэмакратычнымі поглядамі. Вучэбныя планы, праграмы, падбор асоб, увесь дух школ накіроўваўся Чацкім паводле ўказанняў Калантая. Доўнар-Запольскі адзначае, што самыя вядомыя прадстаўнікі польскай нацыянальнасці паводле розуму і моцна развітога нацыянальнага пачуцця сышліся ў адной агульнай справе кіравання школамі ў беларускіх, украінскіх і літоўскіх губернях. У іх руках, адзначае М.В. Доўнар-Запольскі, школа зрабілася зброяй палітыкі. Дзякуючы рэктару Страйноўскаму Віленскі ўніверсітэт набыў шмат новых сіл, буйных вучоных, было выдатна пастаўлена навучанне на медыцынскім факультэце. Але гэтымі сіламі былі не палякі, таму палітыку Страйноўскага асуджалі Чацкі, Калантай, Снядзецкі. Супраць навуковага кірунку Страйноўскага і яго калег быў высунуты нацыянальны кірунак. Паланізацыя школы і грамадства рабіла вялікія поспехі. Калантай не мог дараваць Страйноўскаму таго, што паводле статута ўніверсітэта была ўведзена кафедра рускай мовы, ён даказваў, што зусім няма рускай літаратуры як навукі і таму нельга было ўводзіць кафедру. М.В. Доўнар-Запольскі адзначыў ролю Яна Снядзецкага ў развіцці Віленскага ўніверсітэта. Ян Снядзецкі, паляк, перакананы нацыяналіст, буйны вучоны-астраном, палітычныя і нацыянальныя мэты ў навучы ставіў на першае месца. М.В. Доўнар-Запольскі, аналізуючы гэту сітуацыю, яшчэ раз адзначае, як палітычныя, нацыяналістычныя і рэлігійныя супярэчнасці адмоўна адбіваюцца на стане асветы.

М.В. Доўнар-Запольскі таксама разглядае ролю тайных таварыстваў ў развіцці беларускай асветы, падкрэслівае іх станоўчую дзейнасць: таварыства Прамяністых, гурток “Сяброў карысных забаў”, таварыства “Заране”, таварыства філарэтаў, г.зн. аматараў дабрадзейнасці, таварыства шубраўцаў. Таварыства філаматаў М.В. Доўнар-Запольскі разглядае ў якасці навуковай нацыянальнай карпарацыі. Яно мела, з аднаго боку, навуковы характар, з другога – імкнулася “узвысіць дабрабыт айчыны”. Такой жа студэнцкай карпарацыяй было і таварыства Прамяністых. У правілах апошняга таварыства быў шэраг павучанняў, якія заклікалі яго членаў да любові да бацькоўскай зямлі. Любоў да айчыны павінна была выяўляцца ў тым, каб жадаць добра сваім суайчыннікам кожнага саслоўя і ўсяму народу, зберагаць карысныя звычаі бацькоў, любіць і вывучаць родную мову. Таварыства філарэтаў насіла навуковы характар, мела на мэце статыстычнае вывучэнне краю, падтрымку школ.

М.В. Доўнар-Запольскі паказаў станоўчую ролю перыядычнага друку ў развіцці асветы. Ён адзначаў, што “Газета Літоўская”, а потым “Дзённік Віленскі” быў бліскучым да ўніверсітэцкага асяроддзя і змяшчаў на сваіх старонках папулярныя артыкулы мясцовай прафесуры. У 1806 г. з’явілася “Віленская літаратурная газета”, дзе змяшчаліся артыкулы навуковага характару. У “Віленскім штотыднёвіку” праф. Іяхім Лялевель змяшчаў гістарычныя артыкулы. У “Полацкім штомесячніку” таксама змяшчаліся

артыкулы гістарычнага характару. У Мінску Міхаіл Брадоўскі, інспектар тутэйшай гімназіі, выдаваў “Мінскую газету”. А.Марціновіч у артыкуле “Ва ўсім застаўся праведнікам” адзначаў, што “у нарысе “Ад Кіева да Рагачова”, змешчаным у “Минском листке”(1887.№ 64) М.В. Доўнар-Запольскі заклікаў ад імя беларускага селяніна друкаваць літаратурныя творы на роднай мове, каб тым самым наблізіць іх да простага людзю” [3, ст.38].

Адмоўным М.В. Доўнар-Запольскі лічыў той факт, што расійскі ўрад нічога не зрабіў для таго, каб атрымаць чыноўны элемент нават з асяроддзя праваслаўных беларусаў і сістэматычна адхіляў тых з іх, якія скончылі універсітэты і імкнуліся служыць на радзіме. Урад прызнаваў у якасці чыноўніка або буйнога пана паляка або велікарускага двараніна і грэбаваў плебейскім паходжаннем адукаваных беларусаў[2, ст. 281]. М.В. Доўнар-Запольскі прааналізаваў становішча жаночай адукацыі. Граф Пратасаў рэвізаваў Беларускаю навучальную акругу і знайшоў у жаночых школах “дух, варожы ўраду і рускай нацыянальнасці”. Міністэрства апынулася ў цяжкім становішчы і пачало пісаць цыркуляры пра тое, як пераадолець “народныя прадурзятныя думкі”. З канца 30- гадоў Міністэрства адкрыла шэраг жаночых пансіёнаў (усяго 6) з аказаннем прыватным прадпрыемальнікам вельмі малой дапамогі ад казны. У 1837 г. у Беластоку быў адкрыты інстытут шляхетных дзяўчат. У 40-я гады былі закрыты жаночыя вучылішчы пры манастырах. На месцы зачыненых школ міністэрства амаль не адкрыла новых, за выключэннем Віленскага жаночага пансіёна і аднакласных школ у Віцебску, Мінску і двухкласных у Вільні. М.В. Доўнар-Запольскі адзначае, што жаночая адукацыя сканцэнтравалася ў невялікай колькасці прыватных пансіёнаў, але ўсе яны ўтрымліваліся асобамі польскага паходжання. І таму М.В. Доўнар-Запольскі робіць выснову: у рэшце рэшт меры Уварава разладзілі старую школу, пазбавілі край вышэйшай навучальнай установы, далі краю тыя ж дваранскія школы толькі з рускай мовай, нічога не далі для народнай адукацыі. Гісторык адзначае, што меры канца кіравання Мікалая I былі ў тым жа духу.

М.В. Доўнар-Запольскі прыводзіць цікавыя звесткі аб тым, што грамадскія дзеячы і нават адміністрацыя (напрыклад, віцебскі губернатар Стральцоў) дарэмна дамагаліся адкрыцця вышэйшай навучальнай установы ў краі. Быў таксама праект арганізацыі духоўнай акадэміі замест універсітэта. Грамадскія колы настойвалі на універсітэце, месцам якога пераважнай часткай прапаноўваўся Віцебск, дзякуючы ўплыву ў гэтым кірунку члена Дзяржаўнай думы нябожчыка А.П.Сапунова. Толькі ў перадрэвалюцыйным праекце міністра народнай асветы графа Ігнацьева меркаваўся для Беларусі універсітэт у Смаленску. У гэты час нараджаліся царкоўнапрыходскія школы, але іх лічба не мяняла таго агульнага ўражання, што справа народнай адукацыі была пастаўлена дрэнна. Толькі ў пачатку 20 ст., асабліва пасля рэвалюцыі 1905 г., з’явілася значная колькасць школ, асабліва сярэдніх, дзякуючы адкрыццю прыватных гімназій.

М.В. Доўнар-Запольскі цікавіцца пытаннямі беларускай народнасці і яе культуры. Ён адзначаў, што польская культура мела ўздзеянне на беларускую масу, лічыў, што паланізацыя Беларусі і Літвы мела вельмі нядаўняе паходжанне і з'яўлялася вынікам не толькі імкнення беларусаў і літоўцаў да польскай мовы, нормаў і звычаяў, але і вынікам няўдалай палітыкі рускага ўрада, які сваімі мерамі падтрымліваў паланізацыю і быў зусім незнаёмы з мясцовымі ўмовамі. Афіцыйна польская мова была ўведзена ў справаводства законам у 1696 г. У пачатку 19 ст., у гады рускага ўладарання, польская мова стала набываць больш шырокае распаўсюджанне. У гэтых адносінах Віленскі універсітэт адыграў найвялікшую ролю. М.В. Доўнар-Запольскі спасылаецца на такога знаўцу Беларусі, як Васілеўскага, на думку якога, паланізацыя Літвы і Беларусі ў эпоху Віленскага універсітэта дасягнула вышэйшага развіцця. Вільня заставалася культурным цэнтрам польскага ўплыву. Прыток беларускіх народных сіл у бок польскай культуры пачаўся яшчэ ў 17 ст., беларускія культурныя сілы часам падтрымлівалі асаблівага роду культуру, агульную і беларусам, і палякам – лаціна-польска-беларускую культуру. М.В. Доўнар-Запольскі адзначае, што вяршыні росквіту польскай культуры ў значнай ступені ўпрыгожыліся беларускімі ўраджэнцамі. Ён прыводзіць спіс культурных дзеячоў беларускага паходжання, якія ў значнай ступені садзейнічалі развіццю навукі і асветы: Францішак Багамолец, Францішак Князьнін, Францыск Дмахоўскі і інш. [2, ст.343].

Мітрафан Віктаравіч Доўнар-Запольскі з'яўляецца выдатным прадстаўніком беларускай гістарыяграфіі канца 19-пачатку 20 ст., заснавальнікам беларускай нацыянальнай гістарыяграфіі [1, с.189].

Асветніцкія погляды М.В. Доўнар-Запольскага праяўляюцца ў вызначэнні вялікай ролі асветы ў развіцці грамадства, у выяўленні вялікай ролі беларускіх зямель у развіцці асветы і культуры старажытнай Русі, у аналізе дзейнасці розных навучальных устаноў, пазначэнні іх дасягненняў і недахопаў, ў вызначэнні ролі гістарычных асоб у развіцці беларускай асветы, здзяйсняюцца ў практычнай асветніцка-педагагічнай дзейнасці М.В. Доўнар-Запольскага.

Асветніцкая дзейнасць М.В. Доўнар-Запольскага замацоўвае і развівае лепшыя традыцыі замежнай і айчыннай педагогікі: прызнанне вялікай ролі культуры, асветы ў развіцці грамадства, неабходнасць пашырэння асветы, навучання на роднай мове, навучання назалежна ад нацыянальных, саслоўных, рэлігійных асаблівасцей, развіцця жаночай адукацыі, неабходнасць развіцця адукацыі на дэмакратычных асновах.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. Т. 6: Дадаізм-Застава / Рэдкал.: Г. П. Пашкоў і інш. – Мн.: БелЭн, 1998. – 576 с.

2. Доўнар-Запольскі, М.В. Гісторыя Беларусі / М.В.Доўнар-Запольскі. – Мінск: “Беларуская Энцыклапедыя” імя Петруся Броўкі, 1994. – 510с.
3. Марціновіч, А. Хто мы, адкуль мы...: гіст.эсе, нарысы. У 3 кн. Кн.3 / Алесь Марціновіч. – Мінск: Беларусь, 2008. –447с.

**ВЫДАТНАЯ ДАСЛЕДЧЫЦА КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ:  
ДА 75-ГОДДЗЯ  
ВАЛЯНЦІНЫ МІКАЛАЕЎНЫ БЯЛЯВІНАЙ  
THE KNOWN RESEARCHER OF BELARUSIAN CULTURE:  
THE 75TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF  
VALIANTSINA MIKALAEUNA BIALIAVINA**

Бачыла Ірына Генадзьеўна  
Мінск, Рэспубліка Беларусь

Ключавыя словы: даследчыца, беларуская этналогія, культура беларусаў.

Рэзюмэ. Даклад прысвечаны 75-годдзю з дня нараджэння вядомай беларускай даследчыцы, гісторыка і этнолага В.М. Бялявінай. Былі разгледжаны і сістэматызаваны яе працы, вызначаны ўклад у вывучэнне культуры беларусаў, паказана роля Валянціны Мікалаеўны ў развіцці айчыннай этналагічнай навукі.

Keywords: researcher, belarusian ethnology, culture of Belarusians

Summary. The report is devoted to the 75th anniversary of the birth of famous Belarusian scholar, historian and ethnologist V.M. Bialiavina. Her contribution to the study of Belarusian culture has been analyzed and her works have been studied and systematized. Her role in the development of the Belarusian ethnological science has been shown.

25 мая 2016 года споўнілася 75 гадоў вядомай айчыннай даследчыцы, гісторыку і этнолагу, кандыдату гістарычных навук Валянціне Мікалаеўне Бялявінай.

Яна нарадзілася ў вёсцы Крынкі Ліёзненскага раёна Віцебскай вобласці. З дзяцінства яе захапляла прырода. Пасля заканчэння школы дзяўчына вырашыла паступаць на біялагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Аднак лёс звязаў яе з этналагічнай навукай.

Валянціна Мікалаеўна скончыла курсы сцэнаграфіі і ў 1961 годзе была размеркавана лабаранткай у Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР. Яна трапіла ў калектыў этнографаў, якія займаліся вывучэннем традыцыйнай культуры беларусаў, пачала ўдзельнічаць у